

A mediterrán fejlődés vizsgálatánál mindenekelőtt azt a tényt kell leszögezni, hogy itt a feudalizmus csak kis mértékben a szabad közösségekből, míg nagyobb mértékben a rabszolga-colonus örökségből, illetve a rabszolgatartó nagybirtokból jött létre. Ugyancsak döntő szempontnak kell tartanunk azt, hogy megmaradt az ókorban is virágzó városok kontinuitása, amelyek szintén az itt kialakuló feudalizmus bázisaivá váltak. A középkori Európának két széttagolt területe van : Németország és Itália. A fő kérdés természetesen az, hogy miért nem váltak egységessé? A legfőbb ok talán az, hogy a városok piaca és "rayon"-jai túl erősek voltak ahhoz, hogy egységes országos piac jöhessen létre. Ez a válasz azonban így túl egyszerű, és ugyanakkor túl egyedi, mert míg Itália vonatkozásában itt a kontinuitás adta indoklás, addig Német-alföldön és főleg Németországban a még esetleges kontinuitással rendelkező városok is igen hamar a "markra" alapozott közösségekké alakulnak át. Itália területén azonban a város olyan erős, hogy egyrészt képessé válik a környező falvak teljes, illetve a kisebb városállamok gazdasági leigázására, amelyeknek értelmében kettős tendenciának lehetünk szemtanúi: egyrészt a parasztság állandó városba való vándorlásának, és az ottani termelésben való fölszivódásának, másrészt pedig annak az állandó harcnak, amely a más, kisebb városállamok alávételét célozza. Tulajdonképpen arról van tehát szó, hogy az itáliai városok "vákuum-teret" hoznak létre maguk körül, ami részben pozitív, mert a regionális centralizáció fokozza a városok életképességét, de ugyanakkor nemcsak egy országos piac létrejöttét akadályozzák meg ezzel, hanem természetesen egy magasabb szintű centralizációét is. Az említett "vákuum" egyben azt is jelenti, hogy a város elvesztette azt a lehetőségét, hogy az őt körülvevő falvak paraszti háziiparára támaszkodhasson, hiszen már jóval előbb kizárta ennek lehetőségét. Német-alföldön - ahol ez nem következett be - a tilalom, /pl. hogy 3méröldnyire a város körül nem szabad háziipart üzni/ ellenére kifejlődött paraszti háziipar vált a kapitalista fejlődés alapjává. Mindez természetesen az ipar struktúrájában is változáshoz, eltéréshez vezet, hiszen pl. amikor Firenze posztóipara kapitalista jellegűvé válik, akkor képtelen arra, hogy idegen, félkész árut dolgozzon fel. Alapvetően jellemző vonása az itáliai városoknak, hogy a kelet-

nyugati irányú közvetítő kereskedelem jelentős mértékben befolyásolja társadalmi struktúrájukat, és domináns tényezővé a kereskedelmi jelleget emeli, minek következtében a városi arisztokrácia fokozatosan összeolvad a kereskedő oligarchiával, és maga is kereskedővé válik. Bizonyos keverék jellegű uralkodó osztály jön tehát így létre, amelynél a feudális és a kereskedelmi érdekeket szinte lehetetlen különválasztani. /A Velencében végzett 1297-es összeírás tanúsága szerint a kereskedelmi-nemesi osztály tagjai között régi és új nemeseket egyaránt találunk./ A nemesi cím egyes városokban biztosított ugyan némi előnyt viselője számára - elsősorban gazdasági és kereskedelmi előjogokat - de korántsem jelentett egyértelműen privilegizált helyzetet. Úgyszintén komoly tényezői egyes helyeken a céhek is az adott város politikai életének. /pl. Firenze: Ordiamenti della Giustizia/ Ebben a társadalomban tehát - viszonylag már korán, /13. sz./ - nem a születési előjogok, hanem a pénz az, ami eldönti az emberek hovatartozását. Ahhoz, hogy az itáliai humanista, reneszánsz kultúrát és szellemi irányzatot megérthessük, ahhoz feltétlenül ismernünk kell tehát azt, hogy a nemesség a 14. sz.-ban már rég nem zárt osztály, továbbá azt, hogy az észak- és közép-itáliai területeken a paraszti kötöttségek már messze nem olyan mérvűek, mint Európa más részein, illetve olyan formában - a városok "vákuum"-teremtő hatása miatt - szinte nem is léteznek. Tanúi lehetünk viszont a "mezzedria" kialakulásának, amely azt jelenti, hogy a föld művelése egyes családok kezébe kerül, és ami magával hozza a független kisparaszti parcellák kialakulását. Itt tehát sokkal hamarabb kialakul a paraszti kisbirtok, eleve kizárva azt a lehetőséget, hogy a fejlődés iránya a "zweite Leibeigenschaft" valamilyen formája felé tendálhasson. Van még egy - a társadalmi szférára jellemző - tény, aminek szintén nagy szerepet kell tulajdonítanunk; ez nem más, mint az uralkodó osztály kiegyenlítődésre irányuló rétegharca, melynek utolsó szakasza a guelf-ghibellin ellentét. Szót kell ejtenünk itt a pápai hatalom kérdéséről is. A közhiedelemmel ellentétben nem az "avignoni fogság" időszakában csökkent le, hanem már jóval korábban. Ezt példázza az 1143-as, Bresciai Arnold-féle kommuná-mozgalom is, amely nem kis mértékben irányult a pápaság világi hatalma ellen, és az sem véletlen, hogy ez ép-

pen ott következik, ahol a pápai hatalom közvetlenül is mint feudális elnyomó tényező jelenik meg. /A második ilyen kísérlet Cola di Rienzo nevéhez fűződik: mindketten a régi római köztársaság formulavilágát újítják föl./ Nem szabad továbbá elfeledkeznünk arról a tényről sem, hogy Itáliában már igen korán termékeny talajra találtak, és meglehetősen erős alapot teremtettek maguknak az eretnekmozgalmak, főképpen pedig a "kathar" eretnekség, melynek dél-franciaországi megfelelője az albigens, balkáni megfelelője pedig a bogumil mozgalom. A khatarizmus dualista felfogása az egyházat és a pápát a "született rossz" kategóriájába sorolja, és óriási tudatformáló erővel bír, /különösen Dél-Franciaországban/, hiszen az egyház tekintélyének lerombolásában játszott szerepe vitán fölüli álló tény.

Az eddigi fejtegetések alapján le kell vonnunk azt a következtetést, hogy mindazon eredmények nagy része, amelyeket eddig a humanizmusnak és a reneszánsznak tulajdonítottak, már a 12-13.sz. folyamán kimutathatók. Önkéntelenül merül tehát fel a kérdés, hogy mi az, ami ezeket a tényezőket azzá teszi, amit mi reneszánsznak és humanizmusnak nevezünk. - Erre csak egy válasz lehetséges: a korai kapitalizmus.

Gondolatmenetünk további részében foglalkozunk az Itáliai "Észak" és "Dél" kettősségével, fejlődésük jellemző vonásaival, továbbá az itáliai "Észak" korakapitalista fejlődésének két típusával, a milánói ill. a firenzei fejlődésvonallal. Vizsgáljuk meg előbb Észak és Dél kettősségének alapvető jegyeit, a milánói ill. a szicíliai fejlődés bemutatásával:

1./ Milano

Az említett "kettősség", amely mindmáig fennáll, strukturális jelenség és a fejlődésbeli különbség eredménye, a gazdasági fejlődés ereje és a belső gazdasági struktúra által okozott eltérések hordozója. Egész Lombardiára jellemző, hogy a feudális arisztokrácia meggyengül, részben polgárosodik, másrészt pedig hatalmi pozícióból kirekesztődik. Milano vonatkozásában is megtörtént a bevezetőben említett regionális centralizáció, mint az itáliai típusú fejlődés egyik alaptényezője. Jellemző azonban Milánóra, hogy az európai feudalizmus első, ún. "válságkorszakában" /14. sz./ fejlődése mégcsak nem is stagnál, hanem tovább virágzik. Ennek el-

sődleges magyarázata a kisparcellás gazdaságokban keresendő, ahol a parcella tulajdonosa a földesúrtól teljesen független, jogilag szabad és önálló gazdálkodást folytat, messze megelőzve a francia, az angol és a német parasztot, hiszen ők igazságszolgáltatás tekintetében a földesúrhoz tartoznak, és meghatározott illetéket adnak. A lombard paraszt tehát azt csinál szabadságával, amit akar és amit tud. A termelés színvonalának emelését határozottan elősegíti az az öntözőrendszer, amely 1220-1239 között már készen áll, és képes például biztosítani az intenzív állattartást is. /A füvet pl. évente 7-8 alkalommal is kaszálhatták./ Viszonylag magas színvonalú zöldségtermelő körzetek alakulnak ki a környező területeken lévő meleg források felhasználásával. Igen elterjedt foglalatosság a selyemhernyótenyésztés, melyhez bázisul eperfaültetvények csatlakoznak. A két -egymással vetélkedő - milánói család, a Sforzák és a Viscontiak, maguk is segítették a csatornaépítést, hiszen illeték járt érte. A csatornázás fejlettsége pedig oda vezetett, hogy a mezőgazdaság gyökeres átalakulása ment végbe, ami ugyanakkor lehetővé tette, hogy a parasztság utánpótlási bázisa legyen a polgárságnak, ugyanakkor ennek evidens módon együtt kellett járnia a nagybirtok gyengülésével, továbbá az egyházi nagybirtok szerepének csökkenésével is. /A 16.sz. közepére az egyház Milánó környékén elterült birtokainak 10-15%-a maradt csak meg az eredeti tulajdonos kezén, míg ugyanebben az időszakban Szicília területén ez az arány 60-65%. / Az egyházi birtok széthullásának oka a feudális paraszti bérlet: az egyház által bérlőknek kiadott földterületen ez utóbbiak megerősödnek, és az egyházi nagybirtokot képesek saját ellenőrzésük alá vonni. Annak ellenére, hogy a Sforzák és a Viscontiak is szívesen vettek el egyházi nagybirtokot, annak felbomlásában a fő szerep kétségtelenül a feudális paraszti bérleté. Itt kell kiemelnünk azt az igen jelentős tényt is, hogy az egyházi birtok szétzilálása nem ideológiai keretek között ment végbe, amelynek oka kétségtelenül a realizálódás hosszú intervalluma, hiszen lassan, több évszázadon át tartó folyamatról van szó. A kisbirtokosok az egyház elhanyagolt, extenzíve művelt földjeit intenzív művelés alá vonják, ami egyben meghatározza a lombard mezőgazdaság irányát is.

A továbbiakban vizsgáljuk meg röviden a milánói ipar fejlődését.

Szemben a közép-és dél-itáliai iparral, amely nem a környező nyersanyagokból dolgozik, Milánó ipara képes a helyi nyersanyag felhasználására is. Jóllehet mind a gyapjúipar, mind pedig a fegyvergyártás jelentős tényező, mégis a selyemgyártás az, melyet domináns tényezőként kell említenünk, amit még a 16.sz.-ban a mediterrán területeken kibontakozó ipari visszafejlődés sem érint. Az ipari termelés két szempontból is olcsó, hiszen a város környéke mind a szükséges nyersanyagot, mind pedig a munkások élelmezését biztosítja. Óriási tőkés manufaktúrák létalapját biztosítják ezek a tények, és a selyemipar az első kiváltságolt selyemmanufaktúra létrejötté /1442/ után 20 évvel már 15 ezer munkást foglalkoztat. Jelentős bevételi forrás az az erdőterület is, mely a várost övezi, hiszen élénk faexportot tesz lehetővé. Fokozza az ipar fejlődését az a tény is, hogy a hercegek /Sforzák/ - maguk is vállalkozók lévén - sokat segítenek az iparnak. Az üzletemberek maguk is nemesi címet szereznek, de nem térnek vissza a nagybirtokra a 17.sz.-ig, hanem tőkéjüket az iparba fektetik be.

2./ Szicília

A paraszti réteg tarkasága az, ami a vizsgálódás során először szemünkbe ötlük, helyük kijelölésére talán a "félszabadok" kifejezés a legmegfelelőbb. Helyzetükre a kevés robot jellemző, amelyhez azonban igen sok haszonvételi juttatás, illeték járul a feudális földesúri monopóliumokból következően. /Viz, fa, malomhasználat, stb./ A paraszti közösségek itt léteznek - és léteztek is -, melyek formái és bázisai is a földesúri terhek elleni harcnak, céljuk a földesúri terhek rögzítése. Ennek a törekvésnek azonban nem kis akadályai vannak magukon a közösségeken belül is, ahol különböző jogállású parasztokat találhatunk, hiszen ide tartoznak a prekaristák is, akik már maguk is birtokosok. Meg kell tehát azt állapítanunk, hogy a 13.sz.-ra a paraszti közösségek feudalizációja igen sokat haladt előre, ezzel egyidőben viszont az ún. félszabadoknak is sikerül terheik rögzítése, amit jelentős mértékben megkönnyített az a tény, hogy erre az időszakra Sziciliában is előretört a pénzgazdálkodás. A tendencia tehát egyidőben irányul a feudalizmus bomlása - szabadparaszt -, és a feudalizmus fokozódó kifejlődése - paraszti közösségek -

felé. Döntő fordulat következett be II. Frigyes uralkodása alatt, amikor a német birodalom súlypontja Sziciliára nehezedett, következésképp az állami adók elszívták azt a többletet a szabadparaszttól, melyet az árutermelésbe való bekapcsolódásával szerezhetett. Mindennek az lett a következménye, hogy a paraszti osztályharc súlypontja is áttevődik a központi hatalom elleni küzdelem területére. Betetőzi a jobbágyosodás tendenciáját, hogy a 13.sz. végén a szicíliai ipar rohamosan hanyatlik, elsősorban a genovai, a velencei és a katalán ipar térhódítása következtében. Ez az a pont, amittől kezdve Szicília jobbágytermelésre alapozódó, elmaradott agrár-területté válik, és Európa egyik fő gabonaszállító vidékévé. Jelentős mértékben befolyásolta Szicília sorsát az a tény, hogy a Földközi-tenger keleti medencéjének uralmáért folytatott harc 1380-ban Velence győzelmével végződik Genova fölött. /IV. kereszties hadjárat/ A Hatalmas gyarmatbirodalmat kiépítő Velence kettős módon nyomja el Sziciliát: egyrészt saját, gyarmati eredetű gabonáját és a szicíliait együtt értékesíti, árát lenyomja, másrészt pedig megbénítja a szicíliai közvetítő kereskedelmet, és elnyomja a helyi ipart, ami - az eddig említettekkel közösen biztosítja a terület elmaradottságát.

3./ Firenze

Az itáliai korakapitalista fejlődés másik típusa a firenzei fejlődés, melynek vizsgálatánál meg kell tennünk mindenekelőtt annak időbeli elhatárolását. Az egyik dátum 1293, az Ordine della Giustizia, mely - azon kívül, hogy a földesurak, a ghibelliniak leverése után a céhek uralomra kerülését jelenti - döntően újat hoz abban, hogy hivatalosan is eltörli a jobbágyságot. Ennek az lett a következménye, hogy a jobbágyság eltörlésének mértékében kerül a föld a kereskedők és a céhtagok kezére a várost övező falvakban. Ezek az "új földesurak" már - az előbbieket értelmében - nem vezethetik be ezeken a területeken a jobbágyság intézményét, hanem kénytelenek azt bér munkával megműveltetni, még hozzá úgy, hogy igen erős céhalkotmány tiltja meg azon áruk piacra hozatalát, melyek ott a firenzei céhek termékeinek értékesítési lehetőségeit gátolnák. A korakapitalista Firenze tehát olyan erős, alapvetően a céhek uralmát szolgáló

hatalmi rendszert hozott létre - az ún. reglementációs rendszert - mely akadályává válik a további kapitalista fejlődésnek, hiszen ezzel kizárja annak lehetőségét, - szemben Milánóval - hogy támaszkodhasson a környezet nyersanyagára, de egyben egyoldalúsítja a mezőgazdaságot is, kényszerítve, hogy szinte kizárólag a város élelmiszerbázisának szerepét játssza. A fölbomló paraszti közösségek tagjai pedig a város felé áramlanak, és hatalmas tartaléksereget hoznak létre. /A "Villani krónika" adatai szerint a 14.sz. közepén Firenze 175 ezer lakossal rendelkezik./

Mint ismeretes, a tőkés fejlődés kibontakozásának két fő útja lehetséges: vagy a kereskedő aláveti a céheket és a falusi háziipart, vagy pedig maga a cég, a céholigarchia válik tőkessé. Firenzében ez utóbbi dolog következett be, ahol a nagy céhek fokozatosan "nyelik el" a kis kézműveseket. /Ez a magyarázata annak is, hogy miért nem lehet kizárólagosan a céhek számából következtetni egy-egy középkori város fejlettségi szintjére, hiszen nem vitás, hogy a koncentrált firenzei céhek által képviselt szint - a céhek kis száma ellenére - jóval magasabb, mint az ugyanekkor 2-300 céhvel rendelkező Párizs. Ugyanakkor a másik végletet sem fogadhatjuk el, hiszen Velencében mindössze 58 cég működik - Firenzében 20-21 - és mégsem beszélhetünk velencei korakapitalizmusról, mert itt az ipari tőke nem domináns tényező! /

Az említett fejlődési modell következtében a firenzei társadalomban hármass rétegződést különböztethetünk meg: a/ *popolo grosso* - nagyobb céhek -; b/ *popolo minuto* - kis céhek -; c/ *ciompi* - bérmunkások - csoportjait, melyek közül az utóbbiaknak nincs céhük. A 13.sz. végére három városköztársaságban kerülnek hatalomra a céhmesterek: Firenze, Siena és Peruggia területén létrejött céhuralmat nevezük priorátusnak. A firenzei gazdasági élet a továbbiakban úgy alakul, hogy a 13.sz.-ra két nagy cég kezdi meg működését: a *Calimata* és az *Arte della Lana*, melyek közül az előbbi befejező iparág, a behozott posztóból dolgozik, míg az utóbbi komplex jellegű, és a posztókészítéstől kezdve a festésig mindent maga végez. Mindkettő bérmunkásokkal dolgoztat, akiknek bérért a város szabályozza. Meg kell még válaszolnunk, hogy hol van az a középosztály, mely pl. Dante mi-

vészetéből tükröződik? - ez a kérdés teljesen még ma sem megválaszolt, azt viszont biztosan tudjuk, hogy beletartoznak azok a céhmesterek, akik 1293-ban ugyan hatalomra kerültek, de nem lettek tőkésé, viszont nem is süllyedtek le, továbbá ide kell tartozniuk a mindig két részre oszló popolo minuto-ból fölemelkedett elemeknek is. Jellemző a firenzei közhangulatra és társadalomra, hogy a város kérésére kiadott pápai bulla /14. sz. eleje/ kimondja, hogy Krisztus Tanítványai, az apostolok, nem voltak vagyontalanok. Mindez pedig kétségtelenül a popolo grasso előretörését kell, hogy jelentse, és egyben azt a tendenciát, amelynek során - az askézis elvetésével - az egyház is fölzárkózik a világi fejlődéshez, noha ezt a laicizálódást korántsem szabad túlértékelnünk. Boccaccio, Petrarca és Dante művészete a közép-polgár érzésvilágát hivatott kifejezni, amelyre jellemző, hogy a néphez még közelebb áll, mint a popolo grasso művészete, ugyanakkor még erősen vallásos, míg ez utóbbi elveszti vallásos jellegét.

A firenzei tőkés fejlődés első szakasza /1293-1378/ a már említett két domináns céh - a Calimata és a Lana - nevéhez fűződik, de konkrétan ez utóbbihoz köthető: a közöttük lévő szerkezeti különbség ad erre magyarázatot, hiszen míg a Colimata csak a befejező munkálatok végzésére képes, addig a Lana a szövéstől a festésig tartó folyamatokat maga csinálja. Az itt kialakult ipari tőke kizsákmányolása klasszikus jellegű, minek következtében az 1370-es években mind Peruggiában, mind Sienában, mind pedig Firenzében vannak munkásmegmozdulások. A firenzei ciompo-k felkelése nem volt előzmény nélküli dolog, hiszen pl. Sienában már 1371-ben volt hasonló jellegű megmozdulás. A firenzei megmozdulásra egy gazdag polgár demagóg fellépése adott okot, aki az 1293-as alkotmány visszaállítását követelte. /S. Medici/ 1378 július 20-án a föllázadt munkástömegek elfoglalják a Signoria székhelyét s néhány középületet, majd új, "koaliciós" Signoriát hoznak létre, Michaele di Lando vezetésével, aki S. Medici "beépített" embere. Az új Signoria működése elé azonban akadályok gördülnek, a popolo grasso szabotálja annak működését, a műhelyeket bezárják, az ellátás pedig egyre rosszabb lesz, aminek következtében a ciompok a hatalom átvételét tervezik. Ezt a tervet mind a popolo grasso, mind a popolo minuto, mind pedig

Lando tudomására hozzák, akiket a veszély egybekovácsol, és közös erővel lépnek föl ellenük; küldötteiket személyesen ölik meg, a többieket fegyveresekkel szórják szét. Ennek következtében a popolo grasso jut hatalomra, de a teljes pacifikálás csak 1382-re fejeződik be.

Megvizsgálva a ciompok programját, melyet a hatalomátvételi kísérlet előtt készítettek, láthatjuk, hogy a munkásosztály először jelentkezik a történelem színpadán mint önálló politikai tényező. Politikai programjukban céhet követelnek - ez a politikai jogok kerete - melynek szavazata nélkül semmiféle fontos döntést nem lehet hozni, kijelentik, hogy mindenkit, aki dolgozik, politikai jogok illetnek meg, amelynek biztosítására népi gárda létrehozását tartják szükségesnek. Társadalmi-gazdasági programjukban 50%-os béremelést, a pénzromlás megállítását, a progresszív adó bevezetését /érdekesség, hogy ezt később majd a Mediciek valósítják meg.../, az 5%-nál nagyobb kamat eltörlését /ez az intézkedés az uszoratőke ellen irányult/, továbbá a popolo minutóval való együttműködést követelik a popolo grassoval szemben. /Kezdetben ez az együttműködés meg is volt, - alapját a kiskereskedelem szabad mozgásának pártolása teremtette meg - később azonban, az érdekek különbözősége folytán, megszűnik./

A következő - 1378-tól 1434-ig terjedő - időszak a Mediciek uralmának kiépülését jelenti. Az ipari tőke tovább virágzik, de napfényre kerülnek a tőkés fejlődés szerkezeti korlátai. Hiányzik a mezőgazdasági környezet, föllép a munkaerőhiány; Firenze önmagában fejlődik tőkés úton, anélkül, hogy a környező területekre ilyen irányú hatást gyakorolt volna, tehát a firenzei tőkés fejlődés kezdeti hanyatlását nem a ciompok felkelése okozza, hanem gazdálkodásának gyökértelensége. A Mediciek uralma jelzi az uszoratőke megerősödését, amellyel egyidőben az addig erős ipari tőke fokozatosan visszahúzódik. Az uszoratőke ilyen való megerősödése a társadalmon belül egyben a refeudalizációra való törekvést jelenti. Azzal, hogy a Mediciek bevezetik a progresszív adózást, céljuk nem más, mint a popolo grasso többi tagjának a gyengítése. A Mediciek gazdasági sulya - amellet, hogy két gyapju-és egy selyem-manufaktúrájuk van - elsősorban a ke-

reskedelmi ügyletekben jelentkezett, széles körű kereskedelmi bankhálózatot hoznak létre, fiókbankok sokaságával. A hajdani ipari tőke másik része pedig a földbe vándorol vissza, előmozdítva az említett refeudalizációt. Régebben az itáliai banktőke egységes volt, a Mediciek föllépésével azonban decentralizálódik, akik ezután nagyszabású akciókba kezdenek: társulati szerződést kötnek például Merész Károly burgundiai fejedelemmel, akinek halála /1477/ kiheverhetetlen csapást jelentett a Medici bankháznak. Igen nehéz helyzetbe hozta őket továbbá az a körülmény is, hogy az arany ára a 15.sz. végére mintegy 20%-al emelkedett az ezüsthöz viszonyítva, és a követeléseket aranyban kell fizetniük. Ezek a nehézségek természetesen nemcsak a Medicieket, hanem Firenze egészét is sújtják.

A fejlődés megakadása egyébként nagyszrűen tükröződik a humanizmus fejlődésében is. Láthattuk, hogy ha egyszer a korakapitalista fejlődés kritériumai megjelennek, akkor még abban az esetben is, ha ezek a csirák nem bontakoztatnak ki új termelési módot, akkor is új tartalmat indikálnak a művészetben, az ideológiában. A refeudalizáció tükrözőjeként alakuló humanizmusnál - mint említettük - jól kimutatható az alap fejlődésében bekövetkezett törés. Ha például Ficino ideáját összehasonlítjuk Pietro della Mirandola eszmevilágával, láthatjuk, hogy az utóbbi újra engedményeket tesz a keresztény eszmevilágnak és a moralizálásnak. Az askézis életérzés lesz, s a vallásosság szükséglete ismét jelentkezik a körülrajongott Lorenzo uralkodása alatt. Itt kell keresnünk annak az okát is, hogy miért fogadja el mindenki Savonarolát és askétikus, világot megváltani akaró tanait - még maga Macchiavelli is. A reneszánsz itt egyesíti az antik eszmevilágot a zsidó-keresztény elemekkel, és hanyatló szakaszában természetesen kerül előtérbe az utóbbi alkotóelem.

Végül ejtsünk néhány szót Firenze egyik legvitatottabb gondolkodójáról, Macchiavelliről, akinél még találhatunk szép számmal "feudális" vonásokat is, ezek azonban vizsgálódásunk szempontjából kevésbé érdekesek. /Ilyen például az, hogy nem ismer fejlődést; körforgást képzel el stb./ Kora színvonalán viszont látja az osztályharc, az antagonizmus létét, ezt azonban a kor más nagy gondolkodói is látják. Igazi újítása a nép-fogalom újraértékelése.

amelyhez elsősorban a ciompok fölkelésének tanulmányozása révén jut el: a nép önála az egyszerű népet jelenti; a hadsereget rájuk építve képzeli el. Egyik legtöbbször elhangzó vád ellene az, hogy cinikus - de lehet-e cinikus az, aki értéket akar létrehozni? A "cél szentesíti az eszközt"- elvének problémája korántsem olyan egyértelmű: az igazság az, hogy a 16-17.sz.-i ellenreformációs jezsuita rend "vádolja" meg ezzel az általuk gyakorolt elvvel Macchiavellit. Ő nem tesz különbséget "jó" vagy "rossz" eszköz között: a fejedelemnek szóló egyik tanítása az, hogy jogában áll a cél érdekében "rosszat" is tenni, de csak addig, amíg kell, amíg szükséges. A tudatosság tehát az a töltés, ami megkülönbözteti az ő elméletét a jezsuitákétól; ez viszont azt jelenti, hogy Macchiavelli moralista, ami pedig jellegzetesen a késő reneszánsz vonása.

Összeállították:

Osajági Réka

Csernus Sándor
